

**TARJIMA KOMPETENSIYASI MURAKKAB KO'P QIRRALI JIHAT
SIFATIDA****Shermatova Bahora Isoqul qizi***Tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrası o'qituvchisi,
Samarqand davlat chet tillar instituti*

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola tarjima didaktikasi muammolarini yoritib beradi. Tarjima kompetensiyasi tushunchalari, ularning asosiy uslubiy xususiyatlari va kompetensiyani shakllantirish vositalarini qiyosiy o'rganish tarjimini o'qitish maqsadini tarjimonning kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga olgan tarjima kompetensiyasini shakllantirish sifatida belgilash imkonini beradi.

KALIT SO'ZLAR: Tarjimoni amalga oshirish, tarjima qobiliyati, professional tarjima.

Bugungi dunyoda madaniyatlararo vositachi sifatida tarjimaning roli ortib bormoqda. Tarjimonlar o'z zimmalariga tobora ko'proq vazifa va mas'uliyat yuklayotgan paytda, tarjima qilingan hujjatlar hajmi ham tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda.

Tarjimon bo'lib dunyoga kelinadimi yoki yillar davomida tarjimon bo'lib yetiladimi? Tarjimonlarga o'zi nazariyani o'rgatish kerakmi? Tarjimonlarni tayyorlashdan maqsad nima? O'quv jarayonini qanday tashkil qilish kerak? Tarjimonlarni tayyorlash sifatini qanday o'lchash mumkin? Tarjimonlarning ta'lim darajasi yuqori darajadagi mutaxassislardan tortib, o'zini tarjimon deb e'lon qiladigan va rasmiy tayyorgarliksiz tarjima qiladigan ikki tillilargacha farq qilishi mumkin. Hozirgi kunda sohadagi yuqori malakali tarjimonlarning ba'zilari o'z-o'zidan tayyorlangan degan fikrlar mavjud [6]. Biroq, professional tarjimon rasmiy tayyorgarlikda olingan ma'lum ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi kerak, degan fikr keng tarqalgan. Ko'pgina tadqiqotchilar tarjima malakasi va kompetensiyasi tarjimonlarni tayyorlashda asosiy maqsadlardan biriga aylanib borayotganini ta'kidladilar. Ushbu kelishuvga qaramay, tarjima kompetensiyasi nima, uni qanday rivojlantirish va o'lchash mumkinligi haqidagi savollar hali ham munozarali bo'lib qolmoqda. Noybert tarjima kompetensiyasining yetti xususiyatini ta'kidlaydi: murakkablik, bir xillik, yaqinlik, ochiqlik, ijodkorlik, vaziyatlilik va bir-biri bilan chambarchas bog'langan tarixiylik.

Komissarov tarjimoni murakkab kognitiv faoliyat sifatida qabul qiladigan tarjimon malakasining juda keng qamrovli modelini taklif qiladi. U barcha vaziyatlarda qo'llaniladigan stereotiplar va qoidalarni o'zlashtirish akademik tarjimon tayyorlashning maqsadi emasligini ta'kidlaydi; aksincha, tarjimonni tayyorlash turli xil tarjima strategiyalari va usullarini, ma'lum bir vaziyatda, turli

xil matn uslublari uchun optimal usulni tanlash qobiliyatini singdirishi kerak. Biz Komissarov tomonidan ilgari surilgan tarjima vazifalari ham odatiy, ham noodatiy bo'lishi mumkin, bu esa noan'anaviy yondashuvlarni talab qiladigan fikrga qo'shilamiz. Tarjimon muntazam yoki noyob, "ba'zan" tarjima usulini qo'llash mumkinligini tushunishi kerak. Shunday qilib, odatiy tarjima vazifalari juda oson va chet tilida deyarli darhol qayta ishlashga imkon beradi, ya'ni. "E'tibor berish", "osmon ko'k"; bu vazifalarni odatda qarz tarjimasi yoki kodni transkodlash deb tasniflash mumkin. Bizning fikrimizcha, ushbu turdagi tarjimani (tipik) chet tilidagi ta'lim orqali egallash mumkin va akademik tayyorgarlikda katta e'tibor talab etilmaydi. Vaholanki, qiyin tarjima vazifalari chet tilida kechiktirilgan yoki mashaqqatli qayta ishlab chiqishni talab qiladi va muhim kognitiv va aqliy harakatlarni talab qiladi.

Xulosa qilib, Komissarov o'ziga xos g'oyani ilgari suradi, bizning fikrimizcha, professional tarjima kompetensiyasini yaratish jarayoni "oddiy", tarjimon bo'lmagandan farq qiladigan o'ziga xos lingvistik o'ziga xoslikni shakllantirish bilan birga keladi. Bu farqlar og'zaki muloqotning barcha asosiy jihatlarida namoyon bo'ladi: til, kommunikativ, shaxsiy va kasbiy jihatlar. Biroq, Komissarov til va kommunikativ kompetensiyalarni birlashtiradi, ammo biz kommunikativni yuqorida muhimroq va yaxlit sifatida qo'yish kerak deb hisoblaymiz. U shuningdek, jahon mehnat bozori talablarini hisobga olgan holda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan madaniy yoki ijtimoiy-madaniy jihatning ahamiyati haqida gapirmaydi.

Tarjima nazariyasi muammolaridan biri tarjima kompetensiyasining mohiyatini tavsiflashdir. Noybert tarjima kompetensiyasining yetti xususiyatini ta'kidlaydi: murakkablik, bir xillik, yaqinlashish, ochiqlik, ijodkorlik, situatsionlik va bir-biri bilan chambarchas bog'langan tarixiylik.

Pym tarjima malakasining tabiati va tarkibiy qismlari bo'yicha mavjud kelishmovchilikni ta'kidlaydi. Tarjima malakasining turli ta'riflari va modellarini qiyosiy tahlil qilishimiz ham ularning bir xilligi va eklektikligini ko'rsatadi, chunki ular turlicha birlashtirilgan turli komponentlarga ega. Biroq, biz bu komponentlarni juda tizimli bo'lmasa-da, juda dolzarb deb topamiz.

Skarpaning fikriga ko'ra, tarjima kompetensiyasi yuqori sifatli tarjimani yaratish uchun zarur bo'lgan bilim, malaka va strategiyalarni o'z ichiga oladi. Masalan, M. Presas tarjima kompetensiyasini quyidagicha belgilaydi:

- matnlarni tavsiflash va tahlil qilish, shuningdek, kommunikativ vaziyatni baholash uchun toifalar haqida deklarativ bilim hisoblanadi, bu toifalar tarjima muammolarining ichki tasvirini yaratishga imkon beradi;

- manba matni tushunish va tarjimani yaratish uchun zarur bo'lgan jarayonlar haqida amaliy bilim hisoblanadi va bu jarayonlar asosan avtomatik bo'ladi;

- o'z strategiyalarini baholash va natijalar kutganlarga mos kelmasa, ularni o'zgartirish qobiliyati yuzaga keladi.

Tarjima malakasi birinchi navbatda amaliy ahamiyatga ega, deb hisoblaymiz; Bu borada Presasning yondashuvi unchalik to'g'ri emas, chunki unda tarjimonning hech qanday mahorati yoki amaliy qobiliyati haqida gapirilmaydi.

A. Pym tarjima kompetensiyasini aniqlashda minimalist yondashuvni himoya qiladi. U tarjima kompetensiyasining ta'rifini qaror qabul qilishning ikki tomonlama mexanizmi sifatida ilgari suradi:

- tegishli manba matn uchun bir nechta hayotiy maqsadli matn qatorini yaratish imkoniyati;
- ushbu seriyadan faqat bitta hayotiy tarjima tilini tez va ishonchli tarzda tanlash imkoniyati.

Skarpa, Pymning ikkilik ta'rifi eng mashhurlaridan biri va soddaligi tufayli keng qo'llaniladi, deb ta'kidlaydi. Bizning fikrimizcha, bu ta'rif juda ko'p cheklovlarga ega: u tarjimon uchun zarur bo'lgan har qanday asosiy vakolatlariga taalluqli emas, shuning uchun maqsadli matnlarni yaratish yoki bitta TTni tanlash uchun talabalar qanday aniq ko'nikmalarga ega bo'lishlari kerakligi noma'lum. Shuning uchun Pymning yondashuvi o'quv dasturlari sifatini o'lchashga imkon bermaydi.

So'nggi yillarda tarjima kompetensiyasining ta'rifi o'zgarib bormoqda: u yanada murakkablashmoqda va ko'proq tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. "Kasbiy element" ning kiritilishi so'nggi yillardagi muhim tendentsiyadir. Professional element tarjimonning hamkasblar, mijozlar bilan o'zaro munosabati va axborot texnologiyalaridan foydalanishni anglatadi.

Tarjima malakasining mazmuniga kelsak, ko'plab tadqiqotchilar shunga o'xshash modellarni taklif qilishadi, ammo ularning fikrlari tafsilotlarda farq qiladi. Professional adabiyotda tarjima kompetensiyasining ko'plab modellari keltirilgan, ammo biz ulardan bir nechtasini keltiramiz.

Ko'pgina zamonaviy tarjima kompetensiya modellari ishchi tillarni bilish, ekstralingvistik yoki madaniy bilimlar, kasbiy bilimlar, shaxsiy fazilatlar kabi elementlarni, shuningdek, guruh modelidagi strategik kompetensiya kabi barcha boshqa komponentlarni bog'laydigan kichik kompetensiyalarni o'z ichiga oladi. Tarjima malakasi ham nazariy, ham amaliy bilimlarni o'z ichiga oladi.

Tarjimon uchun zarur bo'lgan barcha ko'nikma va bilimlarni tasvirlab berishning iloji bo'lmagani uchun tarjima kompetensiyasining "ideal" modeli mavjud bo'lmasa-

da, biz guruhi modelini eng keng qamrovli va eng muhimi, empirik asosda tanladik. Ushbu model psixofiziologik komponentlar va o'zaro bog'liq bo'lgan 5 ta kichik kompetensiyalardan iborat (ikki tilli, ekstralingvistik, tarjima bilimlari, instrumental va strategik).

Bizning fikrimizcha, "ideal kompetensiya"ni shakllantirishga urinmasdan, tarjima kompetensiyasining turli subkomponentlarini aniqroq belgilash zarur, chunki haddan tashqari murakkablik faqat chalkashlikka olib keladi. Keyin turli komponentlarning o'zaro bog'liqligini o'rnatish mumkin bo'ladi, chunki mavjud modellar ularning o'zaro bog'liqligini aniqlamaydi. Tarjima malakasining mohiyatini tavsiflash ta'lim jarayonini tashkil etish va o'quv dasturlari sifatini baholash uchun zarurdir.

Adabiyotlar

1. Albir, A. H., & Alves F. (2009). *Translation as a cognitive activity*. Routledge: The Routledge companion to translation studies.
2. Baker M. (2010). Linguistics and the training of translators and interpreters. In B. Lewandowska-Tomaszczyk & M. Thelen (Eds.), *Meaning in translation* (pp. p. 427- 436). Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH.
3. Beeby, A. (2000). Evaluating the development of translation competence. In C. Schaffner & B. Adab (Eds.), *Developing translation competence* (pp. 185-198). John Benjamins Publishing Co.
4. Buena Garcia A. (2007). La traduction demain. In C. Wecksteen & A. El Kaladi (Eds.), *Traductologie dans tous ses états* (pp. 269-281). Artois Presses Université.
5. Gémar, J.-C. (1996). Les sept principes cardinaux d'une didactique de la traduction. *Meta: journal des traducteurs*, 41 (3), 495-505.
6. Gile, D. (2009). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.